

مذاهب اسلامی

(۹)

فرمانیان، مهدی، ۱۳۵۲

زیدیه «تاریخ و عقاید» / نویسندگان مهدی فرمانیان، سیدعلی موسوی نژاد. -
قم: نشر ادیان ۱۳۸۶.
(نشر ادیان ۲۱: مذاهب اسلامی ۹)

ISBN: 978-964-9686-89-9

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
نمایه.

۱. زیدیه -- تاریخ. ۲. زیدیه -- عقائد. علما -- سرگذشت‌نامه. الف. موسوی
نژاد، علی. ب. نشر ادیان. ج. عنوان.

BP۲۲۹/۶ف۴ز۹

۲۹۷/۵۳۴

۱۳۸۶

کتابخانه ملی ایران

۱۰۳۲۵۰۹

زیدیه

«تاریخ و عقاید»

مهدی فرمانیان

و

سیدعلی موسوی نژاد

درستامه زیدیه «تاریخ و عقاید»

● مؤلفان: مهدی فرمانیان و سیدعلی موسوی نژاد

● ناشر: نشر ادیان، با همکاری مؤسسه مذاهب اسلامی.

● نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۸۶

● مدیر فنی و هنری: محمد مهدی ربانی

● تعداد: ۲۰۰۰ جلد

● قیمت: ۱۵۵۰ تومان

● مرکز پخش: پکتاخ انقلاب، ابتدای حافظ شمالی، نبش کوچه بامشاد،

شماره ۵۲۵

تلفن: ۸۸۹۲۶۲۷۰ ، فاکس: ۸۸۹۲۶۲۷۱

www.religions.ir

Pub@religions.ir

سخن ناشر

همواره این پرسش فراوی هر مسلمانی است که تا چه اندازه با دیانت خود آشناست.

آشنایی با آموزه‌های دینی و معرفت نسبت به فرقه‌های درون‌دینی، به رغم وجود سنت ارزشمند اسلامی، متأسفانه به دلیل انتشار نه چندان بایسته آثار نگاشته‌ی متفکران و پژوهشگران این حوزه از سویی و به دلیل نامفهوم بودن برخی ترجمه‌های انجام شده دوباره‌ی آثار منتشر شده، همچنان مسیر پر چالشی را طی می‌نماید؛ و علاقه‌مندان این گستره‌ی مطالعاتی با کمبود محسوس منابع موجود در این زمینه روبرو هستند و این در حالی است که اکنون، شاید بیش از هر زمان دیگری، پرسش‌هایی برآمده از چالش‌های نوپدید را پیش‌رو دارند.

امید که دستاوردهای این انتشارات، سرآغازی برای پژوهش‌های نوینی باشد که پویندگان آن با بهره‌گیری از آخرین دستاوردهای علمی دغدغه‌های خویش را بپویند.

کتاب زیدیه نوشته‌ی جناب آقای مهدی فرمانیان از جمله این آثار تحقیقی است.

نشر ادیان مراتب سپاس خود را از جناب آقای مهدی فرمانیان ابراز داشته، کتاب مذکور را به جامعه‌ی علمی کشور تقدیم می‌نماید.

نشر ادیان

فهرست مطالب

پیش‌گفتار ۱۳

بخش اول: تاریخ زیدیه

درس اول: زید بن علی ۱۹

آثار منسوب به زید ۲۱

افکار منسوب به زید بن علی ۲۲

زید و معتزله ۲۴

انظار علماء در باب زید بن علی ۲۵

خلاصه مطالب ۲۸

پرسش‌هایی درباره متن ۲۸

منابع برای مطالعه بیشتر ۲۹

درس دوم: قیام زید بن علی در کوفه ۳۱

وجه نام‌گذاری زیدیه ۳۲

قیام یحیی بن زید در خراسان ۳۴

نفس زکیه در مدینه ۳۵

قیام ابراهیم بن عبدالله در بصره ۳۹

شهید فتح ۴۰

قیام ابن طباطبا در کوفه ۴۲

خلاصه مطالب ۴۴

۴۴	پرسش‌هایی درباره متن
۴۵	منابع برای مطالعه بیشتر
۴۷	درس سوم: فرقه‌های نخستین در زیدیه
۵۴	خلاصه مطالب
۵۴	پرسش‌هایی درباره متن
۵۵	منابع برای مطالعه بیشتر
۵۷	درس چهارم: حکومت‌های زیدی
۵۷	مقدمه
۵۸	ادریسیان در مغرب
۶۲	خلاصه مطالب
۶۳	پرسش‌هایی درباره متن
۶۳	منابع برای مطالعه بیشتر
۶۵	درس پنجم: علویان طبرستان
۶۶	طبرستان و داعی کبیر
۶۸	محمد بن زید در گرگان
۶۹	قیام ناصر اطروش در دیلمان
۷۱	طبرستان بعد از ناصر اطروش
۷۲	ابن داعی در گیلان
۷۲	زیدیه شمال ایران از قرن چهارم تا ظهور صفویه
۷۷	خلاصه مطالب
۷۸	پرسش‌هایی درباره متن
۷۹	منابع برای مطالعه بیشتر
۸۱	درس ششم: زیدیه در یمن
۸۱	پیش‌زمینه‌های ظهور زیدیه در یمن

فهرست مطالب / ۹

۸۱	حکومت الهادی الی الحق در یمن
۸۴	حکومت یمن بعد از امام هادی الی الحق
۸۶	ظهور مطرفیه در دوران فترت
۸۷	دوره دوم حاکمیت ائمه زیدیه بر یمن
۹۰	زیدیه یمن در قرن چهاردهم هجری
۹۱	خلاصه مطالب
۹۲	پرسش‌هایی درباره متن
۹۳	منابع برای مطالعه بیشتر

بخش دوم: عالمان و فقیهان زیدیه

۹۷	درس هفتم
۹۷	مقدمه
۹۷	قاسم رسی
۱۰۱	یحیی بن حسین
۱۰۳	ناصر أطروش یا ناصر کبیر
۱۰۶	خلاصه مطالب
۱۰۶	پرسش‌هایی درباره متن
۱۰۷	منابع برای مطالعه بیشتر
۱۰۹	درس هشتم
۱۰۹	حاکم جُشمی
۱۱۱	ابن المرتضی
۱۱۳	یحیی بن حمزه
۱۱۸	خلاصه مطالب
۱۱۸	پرسش‌هایی درباره متن

۱۱۹	منابع برای مطالعه بیشتر.....
۱۲۱	درس نهم: جریان زیدیه سلفی.....
۱۲۱	مقدمه.....
۱۲۲	ابن‌الوزیر.....
۱۲۲	ابن‌الامیر.....
۱۲۸	شوکانی.....
۱۳۴	خلاصه مطالب.....
۱۳۵	پرسش‌هایی درباره متن.....
۱۳۵	منابع برای مطالعه بیشتر.....

بخش سوم: عقاید زیدیه

۱۳۹	درس دهم: اصول اعتقادی مذهب زیدیه.....
۱۳۹	پیش درآمد.....
۱۴۰	تاریخ پیدایش.....
۱۵۰	خلاصه مطالب.....
۱۵۰	پرسش‌هایی درباره متن.....
۱۵۰	منابع برای مطالعه بیشتر.....
۱۵۱	درس یازدهم: اصول اعتقادی.....
۱۵۱	وجوب اندیشه و تأمل.....
۱۵۳	باب توحید.....
۱۵۶	صفات خداوند عین ذات اوست.....
۱۶۰	خلاصه مطالب.....
۱۶۰	پرسش‌هایی درباره متن.....
۱۶۱	منابع برای مطالعه بیشتر.....

فهرست مطالب / ۱۱

درس دوازدهم: عدل	۱۶۳
خلاصه مطالب	۱۷۰
پرسش‌هایی درباره متن	۱۷۰
منابع برای مطالعه بیشتر	۱۷۱
درس سیزدهم: وعد و وعید	۱۷۳
خلاصه مطالب	۱۷۹
پرسش‌هایی درباره متن	۱۷۹
منابع برای مطالعه بیشتر	۱۸۰
درس چهاردهم: امامت	۱۸۱
خلاصه مطالب	۱۸۸
پرسش‌هایی درباره متن	۱۸۸
منابع برای مطالعه بیشتر	۱۸۹
درس پانزدهم	۱۴۹
مهدویت در زیدیه	۱۹۵
خلاصه مطالب	۲۰۰
پرسش‌هایی درباره متن	۲۰۰
منابع برای مطالعه بیشتر	۲۰۰

ضمیمه: خلاصه‌ای از کتاب «مصابح العلوم فی معرفة الحی القیوم»

الْمُقَدِّمَةُ	۲۰۲
کتابنامه	۲۰۷

پیش‌گفتار

زیدیه بیش از آن‌که یک نظام اعتقادی باشد، یک اندیشه سیاسی است که حول محور امامت مجتهدین عادل از اهل بیت نبوی می‌چرخد. این اندیشه از نقد اندیشه نظام حاکم اموی به وسیله زید بن علی تبلور یافت. در زمان امویان نگاه اکثر مردم به حاکمیت - با توجه به تبلیغات بنی‌امیه - نگاهی بر حفظ جماعت بود. یعنی مهمترین وظیفه خلیفه حفظ جماعت، گسترش آن و جهاد با کفار بود؛ اعم از این‌که رفتار حاکم منطبق با دستورات اسلامی باشد یا نباشد. امویان معتقد بودند حکومت اسلامی مادامی که اقتدار اسلام در صحنه گیتی را حفظ می‌کند، حکومت اسلامی است و مهمترین وظیفه آن گسترش این اقتدار به بیرون مرزها است. زید بن علی گفتمان سیاسی امویان را باطل دانسته و مشروعیت نظام را، نه بر اقتدار حکومت اسلامی و حفظ جماعت، بلکه بر تطبیق اعمال حاکمان با شریعت اسلامی می‌دانست. اهل سنت دیدگاه امویان را پذیرفته و قیام علیه حاکم را - اگرچه ظالم و فاسق باشد - جایز ندانستند، ولی زید بن علی با تأکید بر امر به معروف و نهی از منکر، مشروعیت حکومت امویان را زیر سؤال برده و قیام علیه آنها را - نه تنها جایز - بلکه واجب می‌دانست. وی معتقد بود که باید رفتار حاکم زیر ذره بین

چشمان مردم باشد و هر جا لازم است، نقد گردد. زید بن علی مشروعیت نظام اسلامی را انطباق آن با سنت دانسته و حکومت غیر منطبق با شرع را مشروع نمی دانست. شاید بتوان گفت که زید بن علی، راه و روش امام حسین علیه السلام را ثنوی پردازی کرده و مشروعیت را بر انطباق با سنت - نه حفظ جماعت - تعریف کرد. اختلاف زید بن علی با امام باقر و امام صادق علیهما السلام در این بود که امام صادق علیه السلام می فرمود: این دیدگاه صحیح است، ولی تا سنت تبیین نشود و همه جوانبش مشخص نگردد، انطباق معنا ندارد. دیگر این که امر به معروف و قیام مسلحانه شرایطی دارد و تا شرایطش فراهم نگردد، قیام ابر می ماند. شاید به همین دلیل ائمه اطهار قیام را به زمان قائم موقوف کرده و فراهم شدن شرایط را فقط در آن زمان می دیدند. امام صادق علیه السلام می فرمود نمی توان با جامعه ای که اکثریت آن، تفکر مارانمی پذیرند، جنگید و اگر قیامی صورت گیرد، سریع به شکست می انجامد. پیش بینی و تحلیل امام صادق علیه السلام صحیح بود و اکثر قریب به اتفاق قیام های علویان زیدی مذهب به شکست انجامید. برای ائمه اطهار کار فرهنگی مهمتر از کار سیاسی بود و آن را مقدمه فراهم شدن شرایط سیاسی می دانستند و به همین خاطر شروع به تبیین دیدگاه های خود کرده و شاگردپروری نمودند. اما زیدیان پی در پی قیام کرده و نتوانستند دیدگاه های خود را صورت بندی خاصی بخشیده و براساس آن حرکت کنند، تا این که قاسم رسی (م ۲۴۶ ه. ق) و ناصر اطروش (م ۳۰۴ ه. ق) به این فکر افتاده و باکناره گیری از قیام به نظام بندی تفکرات خود همت گماشتند.

زیدیه با اندیشه سیاسی خاص خود، و با فقه حنفیان و کلام معتزله عجین گردید و کم کم از اندیشه اهل بیت دورگشت و آن چنان این مسیر ادامه یافت که از قرن هشتم به بعد، اندیشه سلفیه و اصحاب حدیث اهل سنت به میان زیدیه رسوخ کرد و موجب دوری بیشتر زیدیه یمن از مکتب اهل بیت گردید.

کتاب حاضر از سه بخش تشکیل یافته است: بخش نخست به تاریخ پیدایش و تطورات تاریخی و حکومت‌های زیدیه در طبرستان، شمال آفریقا و یمن می‌پردازد و تا به امروز آن را پی می‌گیرد. بخش دوم به اندیشمندان تأثیرگذار در کلام و فقه زیدیه پرداخته و بزرگانی از طیف زیدی معتزلی متشیع و زیدی سلفی را معرفی می‌نماید. بخش سوم به اعتقادات و کلام آنها تعلق دارد که چگونه از معتزله تأثیر پذیرفته و در عین حال مکتب خاصی در کلام ایجاد کردند.

گفتنی است که بخش سوم توسط جناب آقای سید علی موسوی نژاد - متخصص در مذهب زیدیه - نگارش یافته است. وی همچنین دو بخش اول را ارزیابی کرده و نکات مفیدی را تذکر داده‌اند. در این جا برخود لازم می‌دانم که از زحمات ایشان تشکر و قدردانی نمایم. در پایان لازم به ذکر است که این جانب از برخی منابع مثل فی علم الکلام دکتر احمد محمود صبحی بسیار استفاده کرده و در جای جای این کتاب به آن آدرس داده‌ام.

مهدی فرمانیان

۱۳۸۴/۱۱/۲۲